

Рецензія на науково-популярне видання
ПРОЦЕНКО В. ДОМЕНИ ЗГУРІВСЬКОЇ ПРОВІНЦІЇ :
дослідження, історико-краєзнавчі нариси.
Київ : СМО «Просвіта» ВУТ ім. Тараса Шевченка, 2019. 192 с.

На сьогодні українське суспільство перебуває в часі, коли навколо багатьох історичних подій активно точаться інформаційні війни. Інформаційні протистояння супроводжують всю історію людства: від релігійних та ідеологічних, у формі репресій проти конкретних носіїв чужих поглядів у далекому минулому, до боротьби з ворожими ідеями за допомогою репресивних апаратів тоталітарних держав ХХ сторіччя. Одним із видів інформаційних впливів, які зараз відбуваються на макро- й мікрорівнях, є дії, спрямовані на компрометацію, завдання іміджевої шкоди опонентам. Серед них наявні прояви середнього рівня, орієнтовані на конкретні соціальні групи людей (за національністю, професією, місцем проживання, владою, освітою тощо) та здійснювані через друковані наукові та художні видання.

Як варіант інформаційного впливу способом переконання представлено літературний твір українського письменника В.М. Проценка «Домени Згурівської провінції» (далі – «Домени»). Автор репрезентує книгу як науково-популярне видання своїх досліджень з історії Згурівського краю, оформлених у вигляді краєзнавчих нарисів.

У передмові до книги основне смислове навантаження вмонтовано в заклик: «Перегляньте список джерел, які стали основою нових досліджень, висвітлили нові факти історичних подій і вистроїли їх в логічний ряд на сторінках книги. ...У списку, за невеликим винятком, – радянські видання, але з кожного з них довелось брати... істини», що «об'єднались у нариси» («Домени», с. 3). Після ознайомлення зі списком джерел, встановлено, що в переліку літератури 87 назв, з яких – 82 скановані з розділу «Список джерел та літератури» книги «Л.А. Іванченко, І.В. Зіборова, Л.Г. Проценко «Суспільна та культурна діяльність родини Кочубеїв у с. Дубовичі (кінець ХVІІ – початок ХХ ст.): історико-краєзнавчий нарис. 2-ге вид., виправ. і доп. Київ : НУБіП

України, 2017. 160 с.» (далі – «Діяльність родини Кочубеїв»). Вочевидь В. Проценко, навіть, не намагався переписати чи вибрати потрібну літературу для своїх нарисів у «Домени». Внаслідок комп'ютерної обробки запозиченого матеріалу утворилася значна кількість незрозумілих ієрогліфів, химерних прізвищ і назв, які рецензенти зафіксували в створеному автором переліку першоджерел.

Проаналізувавши зміст примірника «Домени», ми з'ясували, що посилань на книгу «Діяльність родини Кочубеїв» зовсім немає. У сканованому тексті «Домени» на с. 165 збереглося скопійоване разом зі сторінкою посилання [106, с. 11], вказане в книзі «Діяльність родини Кочубеїв». Це підтверджує факт вжиття змісту окремих сторінок, оскільки в нарисах В. Проценка джерельна база викладена лише з 87 пунктів. Крім того, автором зроблено компіляцію фраз з книги «Діяльність родини Кочубеїв» (сс. 10–11, 15–18, 49–59) у розділ «Знатні будівники осад. Родина Кочубеїв» нарисів «Домени» без належного цитування джерел.

Варто зазначити особливість, властиву виданню «Діяльність родини Кочубеїв», – автори Л.А. Іванченко, І.В. Зіборова, Л.Г. Проценко користувалися для його написання значною кількістю історіографічних джерел аграрного спрямування (особливо інформаційними ресурсами ННСГБ НААН, архівною документацією Полтавського товариства сільського господарства, науковими статтями за дослідженнями доктора сільськогосподарських наук В.А. Вергунова), тому що представники роду Кочубеїв впродовж кількох поколінь займалися сільським господарством, розводили сади, насаджували ліси. На наше переконання немає ніякого сенсу застосовувати документальну базу періоду кінця XVII – початку XX ст. господарського характеру, афілійовану тільки з книгою «Діяльність родини Кочубеїв», до повноцінного розкриття теми нарисів «Домени», яка стосується «відомих подій і фактів утворення поселень Згурівського краю та його людності з часів панування Київської Русі до жовтневого перевороту», як анотує В. Проценко на титульному листі.

Але, незважаючи на невідповідність хронологічних меж і тематики між рецензованою роботою «Домени» та книгою «Діяльність родини Кочубеїв», письменник здійснює з неї маніпулятивні запозичення і джерельного наповнення, і певної кількості тез. При цьому нами виявлено кривотлумачення авторських ідей і висновків, що не мають під собою підґрунтя. А саме:

1. «Він [Аркадій Васильович] запросив швейцарця Гриппа закласти парк площею 325 га. Швейцарець висадив навколо палацу чудовий парк з рідкісних порід дерев, влаштував альтанки і через став перекинув місток, спорудив оглядовий майданчик» («Домени», с. 67).

В оригіналі: «В 1850 р. він [Петро Аркадійович Кочубей] отримав с. Згурівку у спадок від батька і повне право на користування землями. Відтоді став займатися своїми улюбленими справами: лісорозведенням, садівництвом і сільським господарством... Відтоді Петро Кочубей прославився як талановитий експериментатор у вітчизняній аграрній галузі і власник 309 га чудового парку, започаткованого батьком, але створеного власноруч протягом усього свого життя в Згурівському помісті»¹.

2. «Наприкінці 80-х років Кочубей влаштував метеорологічну станцію та Навчально-дослідну ферму з трирічним курсом навчання для підготовки спеціалістів-операторів для роботи на кінних заводах і селекційних тваринницьких фермах» («Домени», с. 69).

В оригіналі: «В 1872 р. за власні кошти П.А. Кочубей створив в Згурівці сільськогосподарську навчально-дослідну ферму, куди набиралися виключно діти місцевих селян, що попередньо успішно закінчили курс початкової церковноприходської чи народної школи, й утримувалися за рахунок власника. За трирічний курс освіти під керівництвом викладача-фермера не більше 6 хлопців віком 14–15 років отримували елементарні відомості з агрономії, які застосовували на місцевих експериментальних ділянках²... По закінченню

---

¹ Іванченко Л. А., Зіборова І. В., Проценко Л. Г. Суспільна та культурна діяльність родини Кочубеїв у с. Дубовичі (кінець XVII – початок XX ст.): історико-краснзнавчий нарис. 2-е вид., виправ. і доп. Київ : НУБіП України, 2017. С. 55.

² Там само. С. 66.

спецзакладу, випускники направлялися на посади прикажчиків і навіть управителів, а окремі – залишалися для кваліфікованої роботи на фермі, селекційній станції та дослідному полі. Крім аграрних експериментів при школі-фермі розвивалося племінне тваринництво (коні, велика рогата худоба, свині, вівці-мериноси), а до кінця 1888 р. вже функціонувала власна метеостанція. Впродовж 1872–1884 рр. Згурівська ферма повноцінно виконувала функцію регіональної сільськогосподарської дослідної станції»³.

3. «Із спогадів А. Кочубея можна робити висновок, що створення садово-паркового дизайну навколо Згурівського помістя розпочато з 1830 року, а весною 1837 року територію паркової зони розширено декоративними насадженнями і рідкісними деревами. Засновником Згурівського дендропарку слід вважати Аркадія Васильовича Кочубея, а безпосереднім виконавцем садівника швейцарського походження Гриппа. У цій природоохоронній справі слід віддати належне і його сину Петру Васильовичу, який остаточно упорядкував і розширив межі дендропарку» («Домени», с. 170).

В оригіналі: «Вся эта зима (1838 г. – *авт.*) проведена была въ Згуровкѣ... Весной я принялся за хозяйство и занялся посадкой деревьев, для чего пригласилъ садовника, швейцарца Гиппа, который жилъ въ хуторѣ близъ Згуровки и которому еще прежде, въ началѣ 30-хъ годовъ, я поручалъ разбить садъ предъ домомъ, что онъ и исполнилъ съ большимъ искусствомъ, хотя, впрочемъ, безъ всякаго расчета: онъ думалъ, вѣроятно, что деревья останутся того же роста, какъ онъ ихъ посадилъ, потому что клумбы и газоны были имъ рассчитаны на малый ростъ деревьевъ. Поэтому сыну моему Петру пришлось впоследствии ихъ снова разбивать, увеличивъ газоны и уничтоживъ нѣкоторыя клумбы»⁴. Коментар рецензентів до цитати: на початку 1830-х років швейцарець Гіпп заклав перед будинком клумби, газони та невеликий сад. Коли до 1838 р. дерева підросли й сформували крони, А. Кочубей з садівником

---

³ Иванченко Л. А., Зіборова І. В., Проценко Л. Г. Суспільна та культурна діяльність родини Кочубеїв у с. Дубовичі (кінець XVII – початок XX ст.): історико-краєзнавчий нарис. 2-е вид., виправ. і доп. Київ : НУБіП України, 2017. С. 67.

⁴ Кочубей А. В. Семейная хроника. Записки Аркадія Васильевича Кочубея. 1790–1873. Санкт-Петербург : тип. бр. Пантелеевыхъ, 1890. С. 293–294.

переробили клумби, підсадивши нові дерева в саду. В цій реконструкції брав участь 13-річний П. Кочубей. В 1850 р. П.А. Кочубей на успадкованих землях створив каскад ставків, розпочав насадження величезного парку, заново переробивши клумби та газони в стилі французького барокового саду з характерною геометричністю⁵.

Також необхідно наголосити, що В. Проценко практикує поширення хибних думок відносно сімейних зв'язків Кочубеїв і побутових подій на життєвому шляху окремих представників роду. Вважаємо, що це наслідок копіювання чужих необґрунтованих дописів з Інтернету. Наприклад:

4. «За наказом того ж гетьмана І.С. Мазепи буде страчено генерального суддю Василя Кочубея та полтавського полковника Івана Іскру в пристоличній Борщагівці» («Домени», с. 164).

В оригіналі: «А уже за рік, 14 липня 1708 р., в с. Борщагівка (тепер Погребищенський р-н, Вінницька обл.) за наказом гетьмана І.С. Мазепи страчено генерального суддю Василя Кочубея та полтавського полковника Івана Іскру...»⁶. Коментар рецензентів: мова йде не про історичну місцевість Борщагівку поблизу Києва (нині територія Києво-Святошинського району Київської області та м. Києва). Місце страти В. Кочубея та І. Іскри вказане на могильній плиті біля Трапезної церкви Києво-Печерської лаври: «посѣчены средѣ Обозу Войсковаго, за Бѣлою Церквою на Борщаговцѣ и Ковшевомѣ». Зараз Борщагівка за Білою Церквою (Київської обл.) це – с. Борщагівка Погребищенського р-ну Вінницької обл., що знаходиться неподалік з'єднання русел р. Рось і р. Оріхуватка. А с. Кошів географічно розташоване в Тетіївському р-ні Київської обл. на р. Рось, на схід від с. Борщагівки. Влітку 1708 р. під час російсько-шведської Північної війни Петра I і Карла XII у цьому осередку таборилося військо українського гетьмана І. Мазепи.

---

⁵ Зіборова І. В. Діяльність П. А. Кочубея (1825–1892) в контексті становлення та розвитку вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи : дис. на здобут. наук. ступ. канд. іст. наук за спец. 07.00.07. Історія науки й техніки. Нац. наук. с.-г. б-ка НААН. Київ, 2017. С. 99–103.

⁶ Іванченко Л. А., Зіборова І. В., Проценко Л. Г. Суспільна та культурна діяльність родини Кочубеїв у с. Дубовичі (кінець XVII – початок XX ст.) : історико-краєзнавчий нарис. 2-е вид., виправ. і доп. Київ : НУБіП України, 2017. С. 17.

5. «Одружився В.П. Кочубей на своїй двоюрідній племінниці Варварі Василівні Кочубей (1869–1948), дочки В.В. Кочубея в шлюбі з княгинею М.І. Драгневич» («Домени», с. 176).

В оригіналі: «...Одружився з троюрідною сестрою Варварою Василівною Кочубей (1869–1948)...»⁷.

6. «Під час реформи 1861 року граф Кочубей віддав селянам у власність 2423,6 десятин землі. Землю отримали 1487 осіб». («Домени», с. 68).

Коментар рецензентів: Згурівська гілка Кочубеїв, започаткована Аркадієм Васильовичем, мала дворянський титул. Графський титул здобув Віктор Павлович Кочубей – представник полтавської гілки роду. Тому фраза стосується Кочубеїв з с. Диканьки Полтавського повіту, а не осіб, які проживали в с. Згурівка Прилуцького повіту Полтавської губернії.

7. «Підтвердженням цьому в польських архівах зберігається: «Акт за 1657 рік. [...] Коли Ободовський помер його дружина-вдова Мотря продовжувала утримувати Гнилицький степ і судиться з нею було важко бо вона ще при мужу своєму Мазепі віддалася. Після смерті Мазепи Погреби у доньки Кочубея Мотрі були відібрані і передані ніжинському полковнику Жураховському...»». («Домени», с. 56–57).

Коментар рецензентів: виявлено підробку першоджерела з метою подачі інформації у вигідному для автора значенні. В оригінальному тексті написано: «А когда Обидовский умер, продолжали старожилы, то вдова его продолжала владеть захваченной степью [Гнилицкой]; *«и трудно было в той час з нею судиться, поневаж близкая кровная, по мужеве своему Мазепе найдовалася*». После измены Мазепы, Погребы были у Обидовской (дочери Кочубея) отобраны и отданы тогдашнему нежинскому полковнику Жураковскому...»⁸. Подаємо додаткову аргументацію пояснення: у родині В.Л. Кочубея, крім двох

---

⁷ Іванченко Л. А., Зіборова І. В., Проценко Л. Г. Суспільна та культурна діяльність родини Кочубеїв у с. Дубовичі (кінець XVII – початок XX ст.) : історико-краєзнавчий нарис. 2-е вид., виправ. і доп. Київ : НУБіП України, 2017. С. 57.

⁸ Лазаревский А. Описание Старой Малороссии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления. Киевъ : тип. Имп. Ун-та Св. Владимира, 1902. Т. 3 : Полкъ Прилуцкий. С. 188.

синів Василя та Федора, було ще п'ять дочок⁹. Перша, Ганна, побралась 1698 р. у Батурині з небожем (племінником) І. Мазепи Іваном Павловичем Обидовським (1672–1701). Тому вона доводилась Мазепі кривною родичкою за шлюбним союзом. А незаміжня Мотря Кочубеївна перебувала в Пушкарівському монастирі на Полтавщині до кінця життя. Трагедія життя Мотрони Кочубей полягала не в тому, що вона з Мазепою були різні за віком: 16-літня дівчина і майже 65-річний гетьман. Мазепа був її хрещеним батьком, а шлюби між такими особами забороняла православна церква¹⁰. В даному випадку використовується наратив, взятий зі сторонніх джерел, який спотворює авторський зміст окремих розділів книги «Діяльність родини Кочубеїв».

Оцінюючи вплив нарисів В. Проценка на читачів, потрібно акцентувати увагу на нав'язуванні надуманої інформації. На нашу думку, автор намагається переконати читацький осередок у правдивості й новизні поширюваних відомостей, подаючи їх у кількох різних місцях книги. Це стосується повідомлень про поета-кобзаря Т.Г. Шевченка:

8. «Ракович листувався з Варфоломієм Шевченком і пропонував посаду управителя. Більше всього Тарас Григорович виконував прохання брата і заїхав у Згурівку і довідався про прізвище управителя і порядки в маєтках» («Домени», с. 68).

9. «Він [Т.Г. Шевченко] ... зупинявся ненадовго у Згурівці на прохання брата Варфоломія дізнатися про умови роботи управителем Згурівської економії... Він милувався селом Красним, коли їхав диліжансом з Києва через Нову Басань, Новий Биків, Згурівку і Турівку до Прилук і Санкт-Петербурга». («Домени», с. 120).

В оригіналі: «Провертаючись Московським трактом через Яготин в столицю, Тарас Григорович отримав від подорожніх інформацію про справи у згурівському маєтку Кочубеїв, про що написав 20 серпня 1859 р. з Прилук

---

⁹ Іванченко Л. А., Зіборова І. В., Проценка Л. Г. Суспільна та культурна діяльність родини Кочубеїв у с. Дубовичі (кінець XVII – початок XX ст.): історико-краєзнавчий нарис. 2-е вид., виправ. і доп. Київ : НУБіП України, 2017. С. 16.

¹⁰ Терлецький В. В. Кочубеї у призабутих зв'язках з Глухівщиною. *Сівєричина в історії України* : зб. наук. пр. Глухів, 2011. Вип. 4. С. 274–276.

своєму троюрідному братові Варфоломію Григоровичу Шевченку (1821–1892)...»¹¹. «Як видно із листа Тараса Григоровича, управителя Браньковича саме в Згурівську економію рекомендував п. Ракович. Він виявився родичем дружини історика Миколи Андрійовича Маркевича (1804–1860)», який П.А. Кочубею «доводився троюрідним братом по дідівській лінії та був добре обізнаний з його місцевими проблемами. Тому запропонована кандидатура Браньковича з урахуванням протекції родичів, можливо, не викликала у Петра Кочубея сумнівів. А от у Кобзаря чутки про п'янство і здирництво нового «намісника» спричинили обурення з погляду на те, що власник маєтку більшість свого часу проводив у Петербурзі в громадянських справах і за науковими дослідженнями, а своякові Т. Шевченка Варфоломію довелося би співпрацювати з ярим представником кріпосництва. В якій саме із згурівських економій хотів отримати керівну посаду Варфоломій Григорович... поки що не встановлено, але дізнавшись про порядки в кочубеївських володіннях, поет відраджував брата від наміру влаштуватися управителем до однієї з них». «Наприкінці 1858 – початку 1859 рр. у Петербурзі відбулося знайомство Петра Кочубея з Т.Г. Шевченком...».

Коментар рецензентів: Т.Г. Шевченко не приїздив у Згурівку. Спілкування Петра Кочубея з Тарасом Григоровичем щодо художньої творчості мало благодійне підґрунтя, але суто діловий характер¹².

Таким чином, дослідивши розділ «Знатні будівники осад. Родина Кочубеїв» з книги В. Проценка «Домени Згурівської провінції», визначено факти перекручення, неточної передачі оригінальних думок та історичних подій, які можуть зашкодити репутації авторів спеціальних історичних розвідок щодо діяльності родини Кочубеїв – науковцям: В.А. Вергунову, І.В. Зіборовій, Л.А. Іванченко.

Підсумовуючи аналітичну роботу, констатуємо псевдонауковість видання: посилаючись на невідповідні джерела, автор цілеспрямовано маніпулює ними у

---

¹¹ Іванченко Л. А., Зіборова І. В., Проценка Л. Г. Суспільна та культурна діяльність родини Кочубеїв у с. Дубовичі (кінець XVII – початок XX ст.): історико-краснзнавчий нарис. 2-е вид., виправ. і доп. Київ : НУБіП України, 2017. С. 75.

¹² Там само. С. 72, 76.

власних інтересах. Внаслідок застосування подібних прийомів виникає ситуація, коли читач, фактично знаючи правдиву інформацію про конкретні події, починає сумніватися в її адекватності, не готовий протистояти негативному впливу. Доцільно підкреслити, що приховане управління неправдивими фактами та трактуваннями тих чи інших історичних подій – один із головних інструментів інформаційної боротьби, зокрема і в наукових колах. Тож громадянський та професійний обов'язок історика – намагатися спинити махінації минулим, популяризуючи справжню історію.

**Кандидат історичних наук,
член Національної спілки краєзнавців України,
бібліотекар Національної наукової
сільськогосподарської бібліотеки НААН**

І.В. ЗІБОРОВА

**Кандидат історичних наук,
член Національної спілки краєзнавців України,
завідувачка науково-дослідного відділу
Музею книги і друкарства України**

Л.А. ІВАНЧЕНКО